

Borsa Gedeon (1923–2022)

P. VÁSÁRHELYI Judit

Országos Széchényi Könyvtár, bibliográfus, nyugalmazott osztályvezető

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Irodalomtudományi Tanszék, nyugalmazott egyetemi tanár

ORCID ID: 0009-0002-2490-6870

2022. december 24-én, életének 100. esztendejében elhunyt Borsa Gedeon, a magyarországi és az egyetemes könyv- és nyomdászattörténeti kutatás kiemelkedő és meghatározó képviselője, a hazai retrospektív bibliográfia rendszerének megalkotója. Bibliográfiáit, katalógusait és kutatási eredményeit az irodalom- és nyomdászattörténet kutatói mellett szinte egyetlen más diszciplína régi századokkal foglalkozó komoly művelője sem mellőzheti. Rendkívüli tudós volt, akinek megadatott, hogy kivételesen hosszú, gazdag és eredményes pályát járjon be.

1923. október 11-én született Janits Károly néven Budapesten. A család 1941-ben magyarosította vezetéknévét Borsára. A budapesti Piarista Gimnázium elvégzését követően jogot tanult a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A diploma megszerzése után egy ideig apja szatócüzletében dolgozott, majd annak államosítása után rövid időre az Országos Levéltári Központba (OLK), onnan 1951. január 1-én az Országos Könyvtári Központba (OKK) került. Ott annak a munkacsoportnak lett tagja Dörnyei Sándorral, Reményiné Vida Erzsébettel és Wix György-nével együtt, amelynek feladata egyrészt az egyházi tulajdonú könyvértékek összeírása, másrészt az államosított szerzetesi könyvtárak, majd később az államosított könyvkereskedések és kölcsönkönyvtárak anyagának a kiválogatása, jegyzékbe foglalása és elhelyezése volt. Ennek a „könyvmentő” akciónak az irányítója Kózhalmi Béla, felügyelője és tanácsadója pedig Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár korábbi főigazgatója volt, akit Borsa Gedeon mindig nagy tisztelettel emlegetett, példaképének és tanítómesterének tekintett.

Az OKK megszűnése után 1952 és 1954 között a Népkönyvtári Központban, majd annak át-szervezése után 1954 és 1958 között már az Országos Széchényi Könyvtárban a Könyvelosztó Osztály vezetőjeként Borsa feladata volt a Budapesten és a négy úgynevezett tájkönyvtárban begyűjtött mintegy 4 és fél milliós könyvállománynak a rendezése, rendszerezése és szétosztása. Már ekkor megmutatkozott kitűnő szervezőképessége. A hatalmas könyvanyag feldolgozása során kialakított szempontrendszer későbbi bibliográfusi munkáját is meghatározta. Itt kristályosodott ki számára, hogy mit jelent és milyen sokrétű a dokumentumok magyar vonatkozása, illetve, hogy melyek a régi könyvek formai és tartalmi jellemzői. Ekkor figyelte fel arra is, hogy milyen sok könyv nem szerepel egyetlenegy bibliográfiában sem.

1958-tól 1960-ig az OSZK Gyarapítási Osztályát vezette. Ezután bízták meg azzal a feladattal, hogy dolgozza ki a régi hazai nyomtatványok új, korszerű bibliográfiájának a rendszerét. A nagy bibliográfus előd, Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtár I. és II.* köteteit (1879, 1885) alapnak tekintve született meg a *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy)* koncepciója. Ez a bibliográfia célul tűzte ki, hogy összegyűjti és bemutatja a kezdetektől 1700-ig a bárhol részben és egészben magyar nyelven, továbbá a történelmi Magyarország területén bármely nyelven kinyomtatott dokumentumokat. Részletesen leírja azok tartalmát és formai jellemzőit, összegzi a vonatkozó szakirodalmat, továbbá közli példányaik teljességadatait. Számba veszi azokat a nyomtatványokat is, amelyek megjelenése korabeli források alapján bizonyítható vagy feltételezhető, de példány nem maradt fenn belőlük. Külön részben rendezi azokat a kiadványokat, amelyeknek a megjelenését tévesen feltételezte eddig a kutatás. Az *RMNy* kötetek latin címe: „Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum” értelmében minden egyes ebben az időszakban nyomtatott dokumentum megtalálható benne – tekintet nélkül tartalmára vagy terjedelmére.

Borsa Gedeon 1961-ben egyedül kezdett neki e bibliográfiának. Később csatlakozott hozzá Hervay Ferenc, Holl Béla, Kelecsényi Gábor és Käfer István. Munkájuk eredménye a *Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600* (1971). Azóta a kötetek publikálása folyamatosan halad előre, és a 2023-ban megjelenő V. kötet már az 1671-től 1685-ig tartó időszakot öleli fel. A VI. kötet (1686–1700) elkészültével valósul majd meg Borsa Gedeon víziója a nyelvi és területi hungarikumok első korszaka tekintetében.

Az *RMNy*-vállalkozásból kiindulva részletesen kidolgozta, majd el is indította a magyar vonatkozású régi nyomtatványok további kategóriáinak bibliográfiai munkálatait. Még az 1970-es években országos gyűjtést szervezett az 1701–1800 között megjelent nyelvi és területi hungarikum felkutatására. Az újonnan előkerült, bibliográfiailag ismeretlen, 1700 után nyomtatott dokumentumok adatai a Petrik Géza bibliográfiáját (1888–1892) kiegészítő *Pótlásokban* váltak publikussá. Ebből összesen öt jelent meg (1971, 1972, 1989, 1991, 2017).

Borsa emellett a szerzői hungarikumok Szabó Károly *RMK* III. kötetének megjelenése óta (1896–1898) gyűjtött kiegészítéseinek rendszerezését és publikálását is szorgalmazta. Irányításával jelent meg Dörnyei Sándor szerkesztésében az az öt pótfüzet (1990–1996), amely majdnem 2900, korábban bibliográfiákban le nem írt, 1711 előtt külföldön hazai szerző által idegen nyelven megjelentetett mű címét tartalmazza. E hungarika-kategória feltárását a 18. századra is kiterjesztette (*RMK* III/XVIII. I–II. [2005, 2007]). Az általa kidolgozott elvek alapján lépcsről lépésre válik mind teljesebbé a retrospektív nemzeti bibliográfia, amely óriási segítséget jelentett és jelent a magyarországi tudományosság számára.

Borsa az *RMNy* második kötetének egyik szerzője volt. 1983-ban bekövetkezett nyugdíjazása után mint lektor és szaktanácsadó kísérte figyelemmel az általa elindított munkálatok eredményeit. Nyugdíjazása után csak annyiban változott meg az élete, hogy megszabadult a hivatali adminisztrációtól, és ettől fogva kizárólag a kutatásnak élt, eleinte mint az OSZK tudományos tanácsadója, majd 2012-től mint bibliothecarius emeritusa.

Hihetetlen munkabírását és kitartó szorgalmát mutatja, hogy 2011 őszéig (88 éves volt ekkor!) napi rendszerességgel bejárt az OSZK-ba. Így nemcsak az utána következő generációnak, hanem már az azt váltó, második bibliográfus nemzedéknek is mestere is volt. Ő csupán pár évig tanított az ELTE Könyvtár Tanszékén, mégis sokan vallhatjuk magunkat tanítványainak. Iskolát teremtett azzal is, hogy az OSZK munkatársai körében betűtípuskutató gárdát szerve-

zett, amelynek tagjai kutatónapjaikon a xerográfia segítségével másolatban összegyűjtötték, rendszereztek és elemezték egy-egy hazai nyomda típusait és díszzeit. Ez a munka több évtizedig tartott, mígnem 2014-ben ért a végére, amikor V. Ecsedy Judit szerkesztésében teljessé vált a *Hungaria typographica* (2004, 2010, 2014), amely a kezdetektől 1700-ig adja közre tanulmányok kíséretében a hazai nyomdák betűtípusait és díszkészletét.

Amiképpen Borsa Gedeon a xerográfiát sikerrel állította a betűtípus-kutatás szolgálatába, úgy kereste annak lehetőségét is, hogy hogyan lehetne a könyvtörténet számára hasznosítani a számítógépet. Már 1971-ben cikkeket írt erről („Régi nyomtatványok betűtípusainak vizsgálata számítógéppel”, *Magyar Tudomány* 78, 7–8. sz. (1971): 488–491) és „Computer-assisted examination of printing types of early printings”, *Magyar Könyvszemle* 87, 1–4. szám (1971): 165–170). Amint lehetett, lett számítógépe, és jól elsajátította a számítógépes ismereteket. A 2000-es években az ő kezdeményezésére és javaslatára épült ki az OSZK-ban a *Clavis typographorum regionis Carpathicae* nyomdaadatbázis a kezdetektől 1948-ig (http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/nyito.htm). Ennek sikerességét bizonyítja, hogy azóta is havonta több tízezer keresik fel, és használják adatait.

Borsa régi nyomdáink kutatásában is élen járt. Közel félezer publikációja közül igen sok szól egy-egy hazai műhely eredetéről, tevékenységéről, kapcsolatairól és kiadványairól. Mesterének, Fitz Józsefnek a nyomdokaiban járva több tanulmányában is foglalkozott Andreas Hess-szel és az első hazai ősnyomtatványokkal. Mivel tisztában volt a nyomtatási folyamat legapróbb részleteivel, alapos mikrofilológiai vizsgálatnak vetette alá ezeket a nyomtatványokat, mivel más forrás híján csupán ezek alapján lehet következtetni arra, hogy milyen is volt az első hazai ősnyomda. Már első ilyen tárgyú publikációja új megvilágításba helyezte Hess működését (*Magyar Könyvszemle* 89, 2. sz. (1973): 138–149). E cikket azután még továbbiak követték, mígnem 40 esztendővel később, 2013-ban monográfiában összegezte kutatási eredményeit (*Andreas Hess*, Budapest: Argumentum Kiadó).

A hazai mellett a nemzetközi ősnyomtatvány-kutatásban is igen aktívan kivette részét. Számos külföldi, ismeretlen nyomdahelyű incunabulumot azonosított. Megtörtént, hogy ezzel módosította az egy-egy nemzet nyomdászatanak korai történetéről addig alkotott felfogást is. Meghatározásai beépültek az ősnyomtatványok Berlinben szerkesztett világkatalógusába (*Gesamtkatalog der Wiegendrucke*).

Másik, egész életén át tartó szívügye a bécsi nemzeti könyvtár 16. századi német nyelvű nyomtatványai katalógusának elkészítése volt. A rendszerváltozás után rendszeresen kutatott ennek érdekében Bécsben. Az általa szerkesztett katalógus (*Wien NB 16*, Baden-Baden: Valentin Koerner) tizennégy kötetben jelent meg 2007 és 2017 között. A munka során felfedezett, korábban ismeretlen német nyelvű nyomtatványok adataival folyamatosan gyarapította a Münchenben gondozott német nemzeti bibliográfia (*VD 16*) anyagát. Itt szintén igen nagy megbecsülésben volt része.

Hasonlóképpen fogalom a neve Olaszország és Franciaország régi könyvesei körében is, akik műveit nap mint nap használják. 1980-ban közreadta az 1601 előtt Itáliában tevékenykedő nyomdászok és hivatásos kiadók katalógusát (*Clavis typographorum libroriarumque Italiae*, Budapest–Baden-Baden: Valentin Koerner, 2 vols.). Még korábban, 1970-ben Jean Muller álnéven összeállította a 16. századi francia nyomdászok és kiadók jegyzékét (*Dictionnaire abrégé des imprimeurs-éditeurs français du seizième siècle*, Baden-Baden: Verlag Librarie Heitz, 1970). Majd Re-

né Badogos anagrammatikus álneven írt a 16. századi lyoni nyomtatványokról (1972), és Sybille von Gültlingennel kiadta a 16. századi lyoni nyomtatványok bibliográfiáját (*Bibliographie des livres imprimés à Lyon au seizième siècle*, Baden-Baden: Valentin Koerner, 1992).

Tanulmányait nemcsak itthoni folyóiratok, hanem tekintélyes külföldi szaklapok is szívesen közölték. 1958 óta folyamatosan publikált többek között a *Gutenberg Jahrbuch*ban, a *Biblos*ban. Igen jó kapcsolatot ápolt a külföldi könyvtörténészekkel, könyvtárosokkal és bibliográfusokkal. Rengeteget kutatott külföldön. Külföldi kollégái és barátai csodájára jártak, hogy a rendszerváltás előtt „a vasfüggöny” mögül hogyan volt képes turistaútlevelel távolabbi országok könyvtáraiba is eljutni, és régi hungarika nyomtatványok után kutatni. Ezen utak alkalmával számos érdekes felfedezéssel gazdagította művelődéstörténetünket. Így találta meg 1975-ben a stuttgarti Landesbibliothekban Huszár Gál énekeskönyvét (1560/1561), a jelenleg ismeretes legrégebbi, magyar nyelvű evangélikus énekeskönyvet, amelynek egyház-, irodalom-, zene- és nyomdatörténeti jelentőségét ő maga több tanulmányban is elemezte (Például *ItK* 80 [1976]: 223–237).

Az Országos Széchényi Könyvtár 1996 és 2000 között *Könyvtörténeti írások* címmel négy kötetben adta ki legfontosabb tanulmányait, összesen 188-at (<http://mek.oszk.hu/03300/03301/html/index.htm>). A kötetet ő maga válogatta és szerkesztette. Az írásokon semmit sem változtatott. Később, a 95. születésnapjára az *RMNy* munkatársai *Újabb könyvtörténeti írások* címmel (2018) kötetbe rendezték azt a 18 írását, amelyeket 2000 után publikált itthoni és külföldi folyóiratokban. Ezekben a kései tanulmányokban is megtapasztalható, hogy milyen igényes, körültekintő, precíz és pontos volt mindenben. A következetesség elvét vallotta, és ezt kérte a leginkább számon munkatársaitól is. A kutatás és a munka soha nem jelentett terhet a számára. Kulcsár Péter fogalmazta meg ezt igen találóan: „Úgy látszik, mintha a saját boldogságát is megtalálta volna a munkájában. Ez rendkívül sokat jelent, mert elsősorban ezzel tudott és tud ma is példát adni nemcsak a szorosabban vele együtt dolgozó fiatalabbak számára, hanem minden tudomány minden művelőjének”. Én, aki abban a kivételezett helyzetben voltam, hogy több évtizeden keresztül mellette dolgozhattam, hálás tanítványaként ezt a megfigyelést csak megerősíteni tudom. Requiescat in pace!